

державної влади; вкінці натуралізація громадян — усе те для деяких століть і десятиліть залишило в метриках свою відбитку та слід. Із записів і аднотацій у метриках можна навіть стежити, як розвивалися взаємини держави до Церкви.

У випадках, коли якісь частини метрик загинули або були пошкоджені, а копій не було, то ті частини відтворювано деколи додатково через переслухання свідків або на підставі інших грамот, напр. судових протоколів при розправах і опіках¹⁾.

Все те юридичні дії та чинності, які залишали в метриках свій слід.

Матеріал метрикальних книг має для дослідів над питаннями з новіших часів може здебільша допомічну вартість, бо є багато інших актів розпоряджень державної влади, на підставі яких різні питання можна простежити. Однак чим давніших часів торкаються метрики, тим цінніші вони для дослідника.

Тому й історик права в не одному питанні мусить мати цей матеріал на увазі, дарма що праця над ним вимагає муравлиної пильності та витриманості²⁾.

Петро Сосенко.

В. И. Веретенников. *К вопросу о построении истории учреждений.* (Из опыта изучения учреждений России XV—XIX веков). Наукові записки науково-дослідчої катедри історії української культури. Харків, № 6, с.с. 15—25.

Коротка, але змістовна стаття проф. В. Веретеннікова, вміщена у VI книзі харківської катедри історії української культури (юбілейному збірнику катедри, виданому на пошану її керівника

¹⁾ Порів. зазначуваний уже розділ про метрики в праці Масцюха.

²⁾ Метричних книг із давніших часів заховалося мало, — принайменше в архівній евіденції. Що-до східньо-українських земель, то в київському центральному архіві давніх актів є такі книги з метричними записами: Ч. 434 реєстр метричних записів про хрещення в Київ. воеводстві з другої пол. XVIII в.; явки уніятських (греко-католицьких) метричних книг Ч. 4088 Кам'янецького деканату за рр. 1764—1783; Ч. 4091 Китайгородського; Ч. 4092 Городецького за 1765—1783; Ч. 4093 Гусятинського (1764—1783); Ч. 4094 Смотрицького (1764—1783); Ч. 4095 Сатанівського (1764—1783); Ч. 4096—4097 Солодковецького (1764—1784), Зіньковецького Ч. 4090—4099, 5528 (1764—1783) та Ч. 5535 (1784—1790); явка перед лятичівським (летичівським) гродським урядом метр. книг про хрещення дітей дворянських уніят. обряду в Захаровецькій й Крачківській парохіях і в Проскурівському та Зіньковецькому деканатах за 1768—84 під ч. 5530—5532, а під Ч. 5536 і 5534 поповецького уніятського приходу за рр. 1767—1775 і 1748 (чи 1784) до 1789. З латинських (римо-католицьких) приходів: Тинненського (р. 1765—82), Куманівського Ч. 4075, Гродецького Ч. 4077, Залісецького Ч. 4078, Черчецького Ч. 4079—4080 і 4109 (за р. 1767—1790), Чернокозинецького Ч. 4081, 4102, 4106, 4112 (за 1764—1790); Камосинського Ч. 4082; Сокульценського Ч. 4083, Мукаровецького Ч. 4084, Сказинецького Ч. 4085, Орининського Ч. 4086—4100, Тарнорудського Ч. 4087; Кам'янецького уніят. деканату Ч. 4075, 4089, 4090 (за рр. 1764—1783) — всі-ж повищі неозначені роком — за рр. 1764—1791; Кам'янецького катедрального костела за р. 1764—1791 ч. 4076, 4087, 4099, 4103, 4105, 4107, 4108, 4110; ексерт метрич. записів сатанівського костела за 1786—1790 під ч. 4111; орининського за 1785—87 р. під Ч. 4104; Гусятинського за 1763—1778 під Ч. 4114; явка копії метрич. дворянської книги про хрещення, шлюби та похорони збржиського костела р. 1782—91, Ч. 4113, Лятичівського повіту р. 1782—91, Ч. 5527; Копайгородського прихода Ч. 5527 (р. 1770—83), Снитківського прих. Ч. 5529 (р. 1764—83); Шаргородського латин. прихода Ч. 5533 (р. 1787—89); список померлих у 1770 р. в м. Проскуріві та їх майна під Ч. 5749; що-до жидів: поголовний спис кагалів Лятичів. повіту за 1784, 1787 рр. під Ч. 5525 і 5650; такий-же спис із Київ. воев. за 1780-ті роки під Ч. 429; в Овруцькому та Житомирському повітах за 1778 р. Ч. 405.— Всі метр. книги парохій римо-католицького обряду писані латинською мовою, а греко-католицького обряду польською та українською. (Див. Список актових книг Київського центр. архіву давніх актів).

акад. Д. І. Багалія), стосується, на думку самого автора, до методології історії. Але сама тема її, предмет цієї теми — про історію установ — роблять статтю проф. Веретеннікова цікавою й для науки історії права. Адже установа є передусім категорія юридична. Що правда, досліджувати установу й її історичний розвиток можна, ставлячи собі різні завдання. Адже відомі досліди над ролюю установи в певний період її діяльності, досліді, що на підставі фактів про установу відтворюють певні риси минулого і процеси розвитку цього минулого. Але з другого боку можна й юридично висвітлювати установу, і таке висвітлення та дослідження має, очевидно, право на перше місце, бо досліджується юридичну категорію — установу. З огляду на те стаття про методологію будування історії установ є, як ми сказали, цікава й для історії права.

В коротких словах зміст праці такий. Автор передусім завважує, що в побудові методології історії можливі методи дедуктивна та індуктивна. Він у данім разі вибирає останню. Він досліджує діяльність установ Росії. А втім визнає, що „всі найголовніші з висновків, зроблених у цих рамках — можна узагальнити; ці висновки можна перенести з галузи російської історії в галузь історії Європи середніх віків і нового часу за схожістю тих фактичних моментів, на яких робиться побудова на прикладі російського історичного процесу“ (с. 16). Діяльність установ Росії в певній формі фіксувалася на папері. Автор ділить форми цього фіксування на три групи. Перша — це форми меморіяльного характеру. Сюди слід застосувати журнали, реєстри, протоколи... Мета цих форм діловодства суто-меморіяльна, вона не має „жодного иншого змісту й значіння, як тільки зберегти слід про певну дію установи“ (с. 17). Друга форма — це папери, що характеризують, що стосуються до конкретного виконання певних дій. Як каже автор, „ця остання форма вже має, як видно, инший, ніж перша, характер, вона не зафіксує дію установи для пам'яті (це вже зробила перша форма), а відбиває в собі до певної міри вже конкретне виконання цієї дії“ (с. 17). Зрештою третя форма це — документи, що визначають норми діяльності самої установи, її функції. Це такі документи, як от укази, регламенти, положення, устави.

Вся сукупність писаних пам'яток становить діловодний фонд певної установи. Цей діловодний фонд є головне джерело для виучування установи. Але джерело не єдине. Окрім нього є й инші джерела, як от діловодні фонди инших установ, мемуари та записки сучасників, то-що. „Проте, пише проф. Веретенніков, без дальших доводів ясно, що діяльність тієї чи иншої установи відбито в цих останніх джерелах без порівняння менше і в менш точній формі, аніж у її діловоднім фонді. З цього висновок: історія всякої установи має передусім будуватися на дослідженні її діловодного фонду, як основного й найповнішого джерела; решта джерел можуть мати тільки другорядне значіння; їхня роля, як матеріялу, — роля третьорядна“ (с.с. 18 — 19).

Далі автор каже про характеристику певного матеріялу, про оцінку діловодного фонду в зв'язку з загальною ситуацією певного часу та за індивідуальними особливостями з'явлення певних документів; про класифікацію матеріялу.

Наприкінці своєї праці автор зазначає, що методи конструювання історії установ він тут не розглядає. „Питання про те, які саме конструктивні способи й методи для будування історії установ, як їх мають вживати, — питання окреме, досить складне й тому його розгляд має бути вже за тему окремого, самостійного етюдю“ (с. 23). Він торкається лиш однієї з метод конструювати історію установ, а саме методи „від-

зеркалювання“ („отображенности“). Основне його твердження в тім, що „кожний окремий, конкретний, частковий факт діяльності, життя установи завсіди так чи инакше відзеркалює в собі (у тій чи иншій мірі) загальні норми цінности цієї установи в даний хронологічний момент, ті чинні причини його механізму, які в цілості виявляють основну суть досліджуваної установи“ (с. 23). З ряду-ж таких фактів здобуваємо цілу картину чинности й життя певної установи.

В оцінці статті проф. Веретеннікова передусім звертає на себе увагу те, що в авторі тут виявляється історик XVIII ст. Адже всі ці писані пам'ятки, всі ці журнали й ордери й регламенти, то-що, — все це — пам'ятки, характерні саме для цієї доби. До цієї доби й стосуються по суті завваження й концепції автора про діловодний фонд певних установ і характер поділу матеріялів цього фонду на групи. Але ця концепція, очевидно, мусить змінитися, коли розглядатимемо раніші періоди. Справді, коли візьмемо князівську добу й такі установи в ній, як віче, як боярська дума (вони існували й в російських землях), то тут, мабуть, побудова авторова про діловодний фонд не підійде. Адже відомості про них збереглися здебільшого з літописів. Отже тут літопис не грає тієї третьорядної ролі, не має значіння другорядного джерела, яке, за автором, мають усі інші матеріяли, що не ввійдуть до діловодного фонду установи.

Що правда, автор пише про XV—XIX ст.ст. в історії Росії. Але й тут до його теми ввійдуть XV та XVI віки, коли, думаємо, для історії установ діловодні фонди мають не таку вже першорядну роль. Якщо взяти, скажімо, боярську думу цих часів, то ще питання, де більше знайдемо матеріялу для її історії й її характеристики — в її незначнім під цей час діловоднім фонді чи в інших джерелах, як от літописи (для XV ст.), як свідчення чужоземців, як свідчення сучасників (приміром Курбського), то-що. Тут останні джерела далеко не мають того характеру матеріялів третьорядних, якого їм надає проф. Веретенніков, а раз-у-раз мають характер саме найважливішого й найяскравішого джерела. Отже цю концепцію автора про діловодний фонд і його значіння треба застосувати передусім для XVIII й XIX ст. ст.

Загалом-же треба дуже вітати появу методологічних праць з історії права (чи таких праць з методології історії, які стосуються й до права). Адже таких робіт наука історії права, принаймні наука історії права східнього слов'янства, сливе не мала. Пригадуємо собі, опріч методологічних вказівок у деяких загальних курсах і в деяких окремих монографіях, тільки статю Н. Дебольського „О значеніи и методѣ исторіи рускаго права“ (Ж. М. Н. Пр. 1904 р. № 5), статтю цікаву, але досить позверхову й тепер вже невідповідну новим здобуткам і новим завданням. Певна річ, у роботі проф. Веретеннікова зокрема має бути цікавий дальший розділ — про конструкцію побудови історії установ, що стосується вже до кардинальної проблеми методології історії й історії права. Тут сподіваємося знайти чимало цікавого й для нашої науки, для якої вже назріла потреба в ґрунтовних працях суто-методологічного характеру.

Л. Окиншевич.

Jan Adamus. *Uwagi o pierwotnem małżeństwie polskiem i słowiańskiem.* (Pamiętnik historyczno-prawny pod redakcją Przemysława Dąbkowskiego, m. IV. Zeszyt 1). Lwów, 1927, стор. 1—27.

Працю, що назву її виписано вище, автор написав з приводу великої розвідки проф. Władysława Abrahama під назвою „Zawarcie małżeństwa w pierwotnem prawie polskiem“ — Lwów, 1925, але сам автор не